

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ι. Οι σχέσεις ανάμεσα στ' αδέρφια στο θέατρο του Σοφοκλή

Αντιγόνη - Ισμήνη και Ηλέκτρα - Χρυσόθεμη

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Πάλι, Αδελφή μου, στην Εξώθυρα
έρχεσαι και Φωνάζεις.
Τόσον καιρό δεν έμαθες
- δεν Καταδέχθηκες να μάθεις
να αντιστέκεσαι στην Μάταιη Οργή.
Γνωρίζω καλά τον εαυτό μου.
Πόσο πονάω με όλα αυτά!
Αν έπαιρνα μια δύναμη
σ' όλους αυτούς θα φώναζα εκείνα που αισθάνομαι.
Αλλά πρέπει στα Αντίξοα
να κατεβάζω τα πανιά μου
και να επιπλέω Προσέχοντας μην κάνω κάτι
και προξενήσω κακό σε κανέναν.
Έτσι θέλω κι εσύ να κάνεις
Όσο κι αν το Δίκαιο δεν είναι αυτό που λέω -
Το Δίκαιο είναι αυτό που λες εσύ.
Όμως Αν θέλω νάμαι ελεύθερη
Πρέπει να Υπακούω στην Εξουσία.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Είναι φοβερό να Ασεβείς προς τον Πατέρα
και να ξεχνάς πως από αυτόν Εφύτρωσες
- και μοναχά εκείνη που σ' εγέννησε να υπολογίζεις.
Καμιά απ' όλες σου τις συμβουλές δεν είναι δική σου.
Εκείνη σου τις δίδαξε.
Επιτέλους διάλεξε τι σου συμβαίνει
Ή ο νους σου είναι άρρωστος
Ή είναι καλά
και έχασες τη μνήμη των δικών σου.
Πώς μπορείς να λες στα σοβαρά
πως αν είχες την δύναμη θα έδειχνες
το μίσος που τους έχεις.

Αφού Εμένα
που κάνω ό,τι δύναμαι για να τιμωρήσω
τον φόνο του Πατέρα μας
- Όχι μόνο δεν συνεργείς
Αλλά και μ' εμποδίζεις.
Τι είναι αυτό
παρά Κακία και Δειλία μαζί;
Τι θα μου μάθεις; Εγώ θα σου μάθω.
Τι όφελος θα είχα αν έπανα το Κλάμα;
Δεν ζω; Άθλια ναι. Αλλά όσο μου χρειάζεται.
Τους Αναστατώνω.
Ίσως γι' αυτό με κάποια χαρά ριγήσει ο Πεθαμένος
- αν φθάνει η Χαρά ως Εκεί.
Αλλά εσύ που Εξονόματός μας
λες πως τους μισείς - λες λόγια.
Στα έργα είσαι με τους Πατροκτόνους.
Εγώ
όσα Δώρα κι αν έρχονταν και μούφερναν
- Από αυτά που εσύ φορείς και αστραφτοκοπάς
Δεν θα τους υπηρετούσα.
Να στρωθούν για σένα τα Στολισμένα τραπέζια.
Να σε περιχύνουν οι Πολυτέλειες του βίου.
Για μένα
Μοναδική τροφή
Χορτάρι στη ζωή μου ας είναι -
να μη λυπάμαι.
Να μου λείπουν τα τυχερά σου
- ούτε κι εσύ θα τα επιθυμούσες, αν είχες μυαλό.
Εξαργύρωσες το όνομα του Υπέροχου Πατέρα
με το όνομα της μάνας σου.
Έτσι σε όλους παρουσιάζεσαι ανάξια:
Να έχεις προδόσει πατέρα Σκοτωμένο
και όλους σου τους φίλους.

ΧΟΡΟΣ: Για τ' όνομα των Θεών Αφήστε τους θυμούς.
Κάποιο κέρδος μπορεί να βγει από τα λόγια σας
Αν νηφάλια η καθεμιά κρίνει τα λόγια της άλλης.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Εγώ, Γυναίκες, εσυνήθισα τους τρόπους της.
Ποτέ δεν θα άνοιγα το στόμα μου -
Αν δεν μάθαινα
το τρομερό κακό που της Μέλλεται
Να διακόψει Απότομα τους μακρόσυρτους θρήνους της.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Πες το λοιπόν αυτό το Τρομερό. Κι αν πεις
Χειρότερα από εκείνα που τραβάω -
Θα σωπάσω.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Θα σου πω ό,τι ξέρω.
Αν δεν σταματήσεις τους Ολοφυρμούς
Στο νου τους έχουν να σε κλείσουν
σε μια Τρύπα, βαθειά μέσα στη γη.
Ποτέ πια δε θα δεις το φέγγος του ηλίου
Για πάντα μακριά από τη γη αυτή
Εκεί θα κατοικείς
με τους στυφούς σου ύμνους.
Σκέψου καλά
Για να μη με καταριέσαι
Αργότερα Εκεί που θα είσαι Κλεισμένη.
Σύνερθε. Έχεις καιρό.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Ωστε τέτοια Σχέδια έχουν για μένα.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Ναι. Και μόλις επιστρέψει ο Αίγισθος.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Τότε λοιπόν - ας μην αργεί.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Δύστυχη! Τον εαυτό σου καταριέσαι;

ΗΛΕΚΤΡΑ: Να έρθει. Αν έχει στο νου του τέτοιο πράγμα.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Να έρθει; Εκείνος; Τι έχεις στο μυαλό σου;

ΗΛΕΚΤΡΑ: Να φύγω όσο γίνεται πιο μακριά από σας.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Μα την ζωή σου αυτήν εδώ -
Δεν την σκέφτεσαι;

ΗΛΕΚΤΡΑ: Σπουδαία ζωή. Είναι να την θαυμάζεις.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Θα ήταν -
Αν είχες κάποια φρόνηση.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Μη με διδάσκεις, πώς να προδώσω αγαπημένους.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Δεν σε διδάσκω. Υποχώρησε μπροστά στους δυνατούς.
.....

ΗΛΕΚΤΡΑ: Εσύ να χαϊδολογάζ. Εγώ έχω άλλα φυσικά.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Θα ήταν κρίμα να χαθείς από απειρισκεψία.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Να χαθούμε!
Αν κι αυτό χρειάζεται
για να εκδικηθούμε τον πατέρα μας.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Ο Πατέρας είναι εύσπλαχνος -
ξέρω, μας τα συγχωρά.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Μονάχα οι θλιβεροί θα επαινούσαν τέτοια λόγια.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Δεν θα σε πείσω; Δεν θα συμφωνήσουμε;

ΗΛΕΚΤΡΑ: Όχι. Εκτός κι αν έχασα το νου μου
- εύχομαι μην το πάθω.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Φεύγω. Πηγαίνω εκεί που μ' έστειλαν.
.....

ΗΛΕΚΤΡΑ: Άκου λοιπόν τι έχω σκεφθεί να κάνω τώρα.
Το ξέρεις πως εμείναμε μονάχες.
- Κανένας φίλος δεν μας παραστέκει
- Κι όλους ο Άδης μας τους πήρε.
Κι εγώ -
Όσο άκουα πως ζει ο αδελφός μας
και θεριεύει -
Έλπιστα κάποτε να Φανεί
Εκτελεστής των Δολοφόνων.

Τώρα που εκείνος δεν υπάρχει -
Από εσένα προσδοκάω
Μαζί με μένα Την αδελφή σου - Τον Αίγισθο
που με τα ίδια του τα χέρια εξέκαμε τον Πατέρα
- να τον σκοτώσουμε. Όσο πιο γρήγορα.
Από δω κι εμπρός τίποτα δεν σου κρύβω.
Ως πότε θα μένεις Άβουλη;
Ποιαν από τις ελπίδες μας βλέπεις να έμεινε όρθια;
Δεν σούμεινε παρά να κλαις τα περασμένα Μεγαλεία
- Να σέρνεσαι και να πονάς στην ηλικία που ήρθες
- Να γερνάς Χωρίς άνδρα
Χωρίς τραγούδια γάμου.
Πέταξε τέτοια όνειρα. Για πάντα.
Ο Αίγισθος που για όλα προνοεί
Δεν θα αφήσει γένος από Σένα να φυτρώσει
- Κι ούτε από μένα, βέβαια. Φοβάται.
Αλλά αν έρθεις με το μέρος μου και συμφωνήσεις -
Πριν απ' όλα, από την Κάτω Ζωή
θα σε τιμούν για την Ευσέβειά σου
- ο πατέρας κι ο αδελφός σου.
Έπειτα, ξαναγίνεσαι ξανά αυτή που εγεννήθης
Ελεύθερη.
- Κι Αντάξιός σου Γάμος σε περιμένει.
Γιατί προς τους Ενάρετους, όλοι
προς αυτούς κοιτάν.
Τι Έπαινο και τι Τιμή, δεν βλέπεις,
θα περιβληθείς -
Αν κάνεις όπως λέω.
Γιατί, ποιος στις Μυκήνες ή και ξένος
θα μας απαξιώσει
τους καλούς του λόγους και τις ευγενικές υποδοχές;
«Αυτές είναι οι δύο Αδελφές
Αυτές που σώσαν μόνες τους το πατρικό τους σπίτι
Ορθώθηκαν μπροστά στους πανίσχυρους εχθρούς τους
- και χωρίς να λογαριάζουν την ζωή τους
- τους σκοτώσαν.

Όλοι έχουμε Χρέος να τις αγαπάμε
Όλοι να τις Σεβόμαστε
- Να τις τιμάμε στις Εορτές
Πρώτες σ' όλη την Πόλη
- γιατί είναι Γενναίες».
Έτσι θα μιλάν για μας τις δύο οι άνθρωποι
Θα πορευθούμε με τιμή -
σε ζωή και σε θάνατο.

Έλα Αδελφή μου. Άκου με.
Συμπόνεσε τον πατέρα σου.
Σύντρεξε τον αδελφό σου.
Διώξε τις συμφορές μου - και διώξε τις δικές σου.
Αφού το γνωρίζεις:
Γι' αυτούς που γεννήθηκαν μέσα στην Ευγένεια
- είναι αισχρό να ζουν αισχρά.

ΧΟΡΟΣ: Αυτά χρειάζεται με Προσοχή Μεγάλη
- και να τα λέει κανείς και τ' ακούει.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Πριν ακόμα βγει, Γυναίκες, η φωνή της
- Αν το μυαλό της δεν ήταν Ταραγμένο,
Κάποια Ευλάβεια ίσως την συγκρατούσε.
Όπως δεν τη συγκρατεί.
Τι βλέπεις, κι από πού, αλήθεια, οπλίζεσαι
με τέτοια τόλμη
- και με καλές κι εμένα να σε υπακούσω;
Μα δεν έχεις συναίσθηση;
Γυναίκα είσαι - όχι Άνδρας.
Από την φύση το χέρι σου είναι πιο Αδύναμο
από τους Αντιπάλους σου.
- Κι ενώ γι' αυτούς η Τύχη δουλεύει κάθε μέρα
- Για μας χαλά, στερεύει. Δε θα σταθεί ποτέ.
Ποιος λοιπόν θα αποφάσιζε να εξοντώσει
έναν τέτοιον Άνδρα
- χωρίς να το πληρώσει με λύπες ακριβές;
Αν εισάκουε κανείς τέτοια σχέδια

κι άστοχες τέτοιες πράξεις - έκαμνε,
Πολύ χειρότερα δεινά θα φορτωνόταν.
Σε τίποτα δεν βοηθά. Ούτε μας ωφελεί
η Φήμη η μεγάλη -
Αν με Άτιμο πεθάνουμε θάνατο.
Χειρότερο δεν είναι να πεθάνεις
- Αλλά να φθάσεις να χρειάζεσαι το θάνατο
κι αυτός να σε αρνιέται.
Σε ικετεύω. Κράτησε την Οργή σου
- Προτού κι εμείς εξοντωθούμε
Κι ολόκληρο το γένος μας Ερημώσει.
Κι όσα Είπες -
Μέσα μου θα τα κρύψω.
Δεν θα ακουσθούν. Δεν θαπραχθούν.
Επιτέλους κι Εσύ! έχε Νου
- Και Σκύβε εμπρός στην Εξουσία.
Μια και δεν έχεις Καμμία δύναμη.

ΧΟΡΟΣ: Πρέπει. Μονάχα η πρόνοια και ο σοφός νους -
άλλο Καλλίτερο όφελος δεν υπάρχει για τους ανθρώπους.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Το περίμενα πως έτσι θα απαντούσες.
Κιόλας το ήξερα όσο σου μιλούσα
- ότι εσύ θα τα απορρίψεις.
Μόνη λοιπόν.
Μ' αυτό μου το χέρι ό,τι κάνω.
- Αλλά θα κάνω!

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Αλλοίμονο. Έπρεπε έτσι να σκεφθείς -
- Την ώρα πάνω που σκοτώναν τον Πατέρα.
Τότε, όλα θα τα κατώρθωνες.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Η φύση μου ήταν πάντα Έτοιμη. Αλλά ο νους μου όχι.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Ασκήσου λοιπόν στο νάχεις πάντα τέτοιο νου.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Με συμβουλεύεις
- και μένεις έξω από τις πράξεις.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Φυσικό είναι -
Όποιος δίνει κακό, κακό να παίρνει.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Ζηλεύω τη Σοφία σου. Την Δειλία σου Απεχθάνομαι.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Θα συνεχίσω να σ' ακούω
- ώσπου να φθάσεις και στους επαίνους.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Θα περιμένεις πολύ. Δεν πρόκειται να φθάσω.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Ο Χρόνος είναι Μακρός. Αυτός θα κρίνει.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Φύγε. Είσαι Άχρηστη.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Δεν θάμουν. Αν ήξερες να μαθαίνεις.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Τρέχα να τα πεις όλα στη μάνα σου.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Δεν σε μισώ τόσο.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Τότε πρέπει να ξέρεις
- σε τι ατιμία με οδηγείς.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Σε ατιμία όχι. Στην προστασία του εαυτού σου.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Πρέπει λοιπόν να συμμορφωθώ με το δικό σου δίκαιο;

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Όταν η σκέψη σου ηρεμεί
- Εσύ υπερτερείς από τις δυό μας.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Τι Άδικο. Να μιλάς καλά και τίποτα καλό να μην κάνεις.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Ακριβώς. Αυτή είναι η δική σου αρρώστια.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Γιατί; Δεν σου φαίνονται δίκαια αυτά που λέω;

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Ναι. Υπάρχει αυτό το Δίκαιο που προξενεί Δεινά.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Δεν θέλω να ζω μ' αυτούς τους Νόμους.

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Αν το τολμήσεις -
εγώ θα βγω Αληθινή.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Θα το τολμήσω βέβαια. Μην Αμφιβάλλεις!

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Θα το κάνεις; Δεν θ' αλλάξεις γνώμη;

ΗΛΕΚΤΡΑ: Δεν υπάρχει πιο μισητό από την λάθος γνώμη.

- ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Τίποτα, φαίνεται, δεν παραδέχεσαι από μένα.
- ΗΛΕΚΤΡΑ: Η απόφασή μου είναι παληά. Δεν την επήρα τώρα.
- ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Φεύγω. Τίποτα καλό στα λόγια μου δεν βρίσκεις.
- Ούτε κι εγώ στους τρόπους σου.
- ΗΛΕΚΤΡΑ: Πήγαινε μέσα. Δεν θα γυρέψω ποτέ πια -
Να έρθω να σε βρω. Κι ούτε ναρθείς κι εσύ σε μένα
- αν με θελήσεις κάποτε πολύ.
Δεν έχει νόημα - να κυνηγάς το Άδειο.
- ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ: Αφού πιστεύεις πως έχεις δίκαιο - πίστευε.
Όταν θα έχεις βυθιστεί μέσα στην συμφορά
- Στα λόγια μου θα δώσεις
Κάποιον έπαινο.

Σοφοκλέους *Ἡλέκτρα*, στίχοι 328-404 και 947-1057 (μετάφραση: Γ. Χειμωνάς)

II. «Οὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει»

1. Ο Ησίοδος για την πολιτιστική εξέλιξη του ανθρώπου

Πρώτα-πρώτα τη χρυσή γενιά των λιγόζωων των ανθρώπων έπλασαν οι αθάνατοι που τα Ολύμπι' ανάχτορα κατέχουν. Υπάρξανε αυτοί την εποχή που βασίλευε στα ουράνια ο Κρόνος. Εξούσανε καθώς θεοί, με την ψυχήν απείραχτη και βάσανα δεν είχανε και μόχτο δεν εξέραν' μήτε τα μαύρα γερατειά τους βρίσκανε, μα παλληκάρια πάντα στα ποδάρια και στα χέρια τους, χαίρονταν σε συμπόσια γιορτινά κι απ' τα κακά όλα απέξω' και πέθαιναν σα νάγερναν σ' ύπνο γλυκό. Γύρω τους όλα τα καλά: η ζωοδότρα η γη αυτοφύτρωτο καρπόν ανάδινε, πολλή και μπόλικη σοδειά' κι' εκείνοι πρᾶοι κι' ειρηνικοί μέσα στα μύρια τα καλά χαίρονταν τα έργατά τους. Μα όταν το χῶμα σκέπασε τούτο το γένος, εκείνοι έγιναν πνεύματα θεϊκά, γιατί έτσι ο μέγας Δίας το θέλησε' είναι αγαθοί, γυρνούν στη γη, φύλακες των ανθρώπων των θητών και πλούτια εκείνοι δίνουν. Κι' αυτό είναι το βασιλικό τ' αξίωμα πῶχουν λάχει.

Δεύτερο γένος, μα πολύ χειρότερο κατόπι, το ασημένιο, επλάσανε αυτοί που τα Ολύμπι' ανάχτορα κατέχουν' μα ούτε στο σώμα ούτε στο νου με το χρυσό ήταν ὅμοιο. Εκατό χρόνια ανατρεφόταν το παιδί πλάι στη σεβάσμια μάννα του, με το μυαλό θεοπάλαβο, παίζοντας μεσ' στο σπίτι' κι' όταν στη νιότην ήσανε να μπουν, λίγο καιρόν εξούσανε και πέθαιναν κατόπι, πολλά τραβώντας βάσανα απ' την ανεμυαλιά τους. Γιατί την καταστρεφτική μανία ν' απομακρύνουν δεν μπορούσαν απ' ανάμεσά τους, και να λατρεύουν τους θεούς δεν θέλανε, μήτε θυσίες να προσφέρουν στον μακάριον τους βωμούς, ως η συνήθεια το καλεί μεσ' στους ανθρώπους πῶχουν βίος και τάξη. Κι' έτσι κατόπι ο Δίας τους εξολόθεψε, του Κρόνου ο γυιός βαθειωργισμένος, γιατί στους μακαρίους τους θεούς, που τα Ολύμπι' ανάχτορα κατέχουν, καμμιά τιμή δε δίνανε. Μα σαν το χῶμα εσκέπασε κι' αυτό το γένος κάτου, αυτοί υποχθόνιοι μάκαρες θνητοί ωνομαστήκαν, βέβαια κατώτεροι, μα μια τιμή και τούτους συντροφεύει πάντα.

Κι' ο Δίας πατέρας έπειτα τρίτο θνητών ανθρώπων γένος έπλασε, το χάλκινο. Σε τίποτε δεν έμοιαζε με το ασημένιο τούτο, μα ήταν πλασμένο από τα κονταρόξυλα πολεμικό και φοβερό περίσσια. Άλλο απ' τις πολυστέναχτες τ' Άρη δουλειές και τις καταστροφές αυτοί δεν φρόντιζαν. Ψωμί ποτέ δεν έτρωγαν, μα σιδερένια μεσ' στα στήθη τους ψυχή γιγαντοδύναμη είχανε και την τρομάρα σπέρνανε. Μεγάλη είχαν τη δύναμη κι' ανίκητα τα χέρια τους π' από τα ρωμαλέα ξεφύτρωναν κορμιά τους. Χάλκινα ήταν τα όπλα τους και χάλκινα τα σπίτια τους και κάθε τι από χάλκωμα το φτιάναν' γιατί το μαύρο σίδηρο δεν τώξεραν ακόμα. Μα τέλος

από τα ίδια τους κι' αυτοί τα χέρια αφανισμένοι, στ' Άδη του κρύου κατέβηκαν το μουχλιασμένο τόπο, χωρίς ν' αφήσουν όνομα στον κόσμο εδώ πάνω. Ήρθεν ο μαύρος Θάνατος, κι' αν ήταν έξω από τα όρια φοβεροί, τους πήρε ωστόσο, κι' αφήσαν το λαμπρό φέγγος του Ήλιου.

Κι' όταν το χώμα εσκέπασε κι αυτό το γένος, άλλο, τέταρτο γένος έπλασεν ο Δίας, ο γυιός του Κρόνου, επάνω στην πολύβλαστη τη γη, πιο δίκαιο και πιο αντρείο, το θείο το γένος των ηρώων που τους λεν ημίθεους, το γένος που ήρθε πριν εμς στη γη π' όρια δεν έχει. Όμως αυτούς ο μαύρος πόλεμος κι' οι σκληρές μάχες ξολοθρέψανε, άλλους μπροστά στη Θήβα την εφτάπτυλη, στη γη του Κάδμου επάνω, όταν για του Οιδίποδα τα πλούτη πολεμούσανε, κι' άλλους όταν τους έφερε με τα καράβια ο πόλεμος απ' τη μεγάλη άβυσσο, της θάλασσας επάνω, στην Τροία, για τη χάρη της Ελένης της ομορφομάλλας κι' εκεί, άλλους πήρε ο θάνατος, κι' άλλους ο Δίας πατέρας έφερε, του Κρόνου ο γυιός, στα πέρατα της γης, όπου τους έβαλεν απ' τους ανθρώπους χωριστά να μένουνε και βιός τους έδωκε και τάξη. Και ζούνε αυτοί μ' απίκραντη στα στήθη τους ψυχή μέσα στον μακαρίων τα νησιά, δίπλα στον βαθυστρόβιλον ωκεανό, μακάριοι ήρωες αυτοί, που τρεις φορές καρπούς γλυκούς σα μέλι τους ωριμάζει κάθε χρόνο η γης, η γης η ζωοδότρα.

Ω! Νάθε μη γεννιόμουν τώρα στο πέμπτο γένος εγώ, μα η πριν να πέθαινα ή ύστερα να ερχόμουν. Τώρα το σιδερένιο πια το γένος είναι. Ούτε πια μέρα ο κάματος για τους ανθρώπους θα σταθή κι' ο αγώνας, μήτε νύχτα θα πάψουνε να τους σαρακοτρώνε οι έγνοιες - οι φοβερές που δίνουνε οι αθάνατοι έγνοιες. Κάνε θα βρουν κάποια καλά με τα κακά ανακατεμένα. Μα πίσω η ώρα και θαρρή π' ο Δίας θα ξολοθρέψη και τούτο το λιγόζωο το γένος των ανθρώπων, σαν θα γεννιούνται τα παιδιά με τα μαλλιά τους άσπρα. Τότε ο πατέρας δεν θα μοιάζει των παιδιών μήτε και τα παιδιά με τον πατέρα. Δεν θάναι ο ξένος πια ακριβός σ' αυτόν που τον φιλοξενεί, μήτε στο φίλο ο φίλος του κι' ο αδερφός στον αδερφό του, όπως και πρώτα. Και στους γονιούς τους, μόλις δα γεράσουνε, κανένα σέβας δεν θα δείχνουν οι άνθρωποι και θα τους βρίζουν φαφλατίζοντας αδιάντροπα λόγια, ω! οι κακόμοιροι! - μη βάζοντας στο νου τους την οργή του θείου. Και τη χρωστούμενη θροφή στους γέρους των γονιούς που τους ανάθρεψαν, ούτε κι' αυτή θα δίνουν. Καμμιά τιμή δε θάχη πια το λόγο όποιος κρατάει και μήτε ο δίκης κι' ο αγαθός, μα τον κακούργο πιο πολύ και τον ανήθικο θε να τιμήσουν: το μόνο δίκηο θάναι η δύναμη, και η συναίσθηση τ' αληθινού του δίκηου δεν θα υπάρχη. Και θα συντριβή ο δειλός τον γενναιότερο άνδρα, δόλια λόγια πλέκοντας, κι' όρκο γι' αυτά θα παίρνη. Και τους ανθρώπους όλους τους

πανάθλιους θα συντροφεύη η Έριδα με την ξετσιπωτή λαλιά η κακόχαρη, με τη φριχτή την όψη. Και τότε πια απ' τη γη μας την πλατύδρομη προς την κορφή του Ολύμπου θα φύγη η Αιδώς και η Νέμεση, κρύβοντας το πανώριο θώρι τους με τα λευκά τους πέπλα, να σμίξουν τους αθάνατους, τον κόσμο παρατηρώντας. Τα θλιβερά τα βάσανα μόνο θα μείνουν πια για τους ανθρώπους. Και για τις συμφορές αυτές καμμιά γιατρεία δεν είναι.

Ησιόδου *Έργα και Ημέραι* (στ. 109-201)

2. Η προσφορά του Προμηθέα στο ανθρώπινο γένος

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ: Μην το θαρρείτε ξιπασιά μου ή περηφάνια που δε μιλώ μες στη βουβή τη συλλογή μου σπαράζομαι να βλέπω αυτή μου την κατάντια. Κι όμως, στο βάθος, σε ποιον άλλο παρά εμένα χρωστούνε οι νέοι αυτοί θεοί τις τιμές που 'χουν; Μ' αυτά τ' αφήνω, κι είναι περιττό να κάνω λόγο, γιατί τα ξέρετε: τώρα τα πάθη των ανθρώπων ν' ακούσετε, πώς, ενώ πρώτα σαν τα μωρά ήταν, νου τους έβαλα και φρένες κι όχι παράπονο μ' αυτούς πως έχω, μόνο για να σας δείξω την καλή προαίρεσή μου. Και λοιπόν πρώτα βλέπαν και του κάκου εβλέπαν, άκουγαν και δεν άκουγαν, μα όμοιοι με ονείρων μορφές σ' όλο το μάκρος της ζωής τους όλα τα πάντα έτσι ανάκατα σύγχυζαν, κι ούτε πλιθόχτιστα προσήλια σπίτια ξέραν, ούτε τα ξύλα να δουλέουν, μα σ' ανήλια σπήλια χωσμένοι ετρύπωναν σαν τ' αχαμνά μερμήγκια. Και ούτε χειμώνα εγνώριζαν βέβαιο σημάδι, ούτε ανθοφόρας άνοιξης, ούτε του θέρους του καρπερού κανένα, μα έτσι επορεύονταν με δίχως κρίση, ώσπου τους έδειξα των άστρων τις αξεδιάλυτες ανατολές και δύσεις. Κι εγώ τον αριθμό, την πιο τρανή σοφία, και των γραμμιάτων τα συνθέματα τους βρήκα, της μνήμης, της μητέρας των Μουσών, εργάτες. Κι έξεψα πρώτος στο ζυγό τα ζώα σκυμμένα

κάτω από ξεύγλες και σαμάρια, για να παίρνουν
τους πιο μεγάλους πάνω τους κόπους του ανθρώπου.
Κι έδεσα χαλινόστεργα τ' άλογα στο άρμα,
της αρχοντιάς της μεγαλόπλουτης καμάρι·
και τα θαλασσοπλάνητα δε βρήκεν άλλος
πάρεξ εγώ λινόφτερα του ναύτη αμάξια.
Μα ο άμοιρος! ενώ ήβρα τέτοιες σοφές τέχνες
για τους ανθρώπους, τίποτα για με τον ίδιο
δεν έχω να σωθώ απ' αυτές τις συμφορές μου.

ΧΟΡΟΣ:

Δε σου 'πρεπε αυτό που 'παθες· έξω απ' το νου σου
παραστρατείς και σαν κακός γιατρός, που πέσει
σ' αρρώστια, τα 'χασες και συ και δεν γνωρίζεις
ποια φάρμακα να γιατρευτείς έχεις ανάγκη.

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ:

Τ' άλλα ν' ακούσεις πιότερο θενά θαυμάσεις,
τι μηχανές σοφίστηκα και πόσες τέχνες·
κι η πιο μεγάλη - που αν κανείς ήθε αρρωστήσει,
δεν είχε αντίδοτο κανένα, ούτε να πάρει,
ούτε να πιει, ούτε αλειφτεί, και μαραινόταν
έτσι με δίχως γιατρικά, ώσπου εγώ πάλι
έδειξα τ' ανεκάτωμα λογής φαρμάκων
την πασ' αρρώστια τους μ' αυτά να πολεμούνε.
Και τους πολλούς της μαντικής χώρισα τρόπους
κι έκρινα πρώτος, απ' τα ονείρατα ποια πρέπει
να βγουν αλήθεια, και τους έμαθα να κρίνουν
τ' αρπαχτά λόγια και τις συντυχιές του δρόμου.
Κι ακόμα τα πετάματα των άγριων όρνιων
όρισα καθαρά, ποια είναι δεξιά σημάδια
και ποια ξερβά, καθώς και τις συνήθειες που 'χουν,
τις έχθρες, τις φιλίες, τα συνταιριάσματά τους.
Εγώ, και τι λογής τα σπλάχνα πρέπει να 'ναι,
τι χρώμα να 'χουν για ν' αρέσουν στους θεούς τους
και της χολής και του λοβού τις τόσες όψεις·
και μες στη σκέπη τυλιχτούς καίοντας τους γόφους
και της ράχης το κόκαλο, δύσκολης τέχνης
το δρόμο στους ανθρώπους άνοιξα, και μάτια
στης φλόγας έδωσα τα πριν τυφλά σημάδια.

Μα έξω απ' αυτά και τα κρυμμένα μες στα σπλάχνα
της γης, χαλκό και σίδηρο, χρυσάφι, ασήμι,
του ανθρώπου βοηθήματα, ποιος από μένα
πως τα ήβρε πρώτος θενά πει; βέβαια κανένας,
εκτός να φλυαρεί αν θέλει έτσι του βρόντου.
Και μ' ένα λόγο σύντομο σου λέω να ξέρεις
στον Προμηθέα χρωστούν οι άνθρωποι όλες τις τέχνες.

Αισχύλου *Προμηθεύς Δεσμώτης*, στ. 436-506 (μετάφραση: Ι. Γρυπάρης)

3. Ο μύθος του Πρωταγόρα

... είχε φτάσει κιόλας η μέρα που όρισε η μοίρα να βγίη κι ο άνθρωπος από τη γη στο φως του ήλιου. Τότε, καθώς έζωνε τον Προμηθέα η δυσκολία, ποιον τρόπο να βρη για να κρατηθή ο άνθρωπος στη ζωή, του ήρθε στο νου να κλέψη του Ήφαιστου και της Αθηνάς τη σοφή τέχνη μαζί και τη φωτιά - γιατί δίχως φωτιά η τέχνη αυτή δεν μπορεί να γίνη κτήμα κανενός ούτε να του σταθή χρήσιμη - και έτσι την κάνει δώρο στον άνθρωπο. Ο άνθρωπος λοιπόν μ' αυτόν τον τρόπο πήρε στα χέρια του την τέχνη που τον βοηθά για να ζήσει, αλλά του έλειπε η άλλη τέχνη, η πολιτική γιατί αυτή βρισκόταν δίπλα στον θρόνο του Δία. Όμως ο Προμηθέας δεν είχε πια καιρό να μπη στην ακρόπολη του Δία - ας μην ξεχνάμε ότι ο Δίας είχε φοβερούς καστροφύλακες. Μπήκε όμως κρυφά στο συνεταιρικό εργαστήρι της Αθηνάς και του Ήφαιστου, που μέσα εκεί δούλευαν - με τι μεράκι! - τις τέχνες τους κλέβει λοιπόν και του Ήφαιστου την τέχνη, που δουλεύει με τη φωτιά, και τις υπόλοιπες τέχνες, που είναι της Αθηνάς, και τις δίνει στον άνθρωπο. Και έτσι ο άνθρωπος απόχτησε εφόδια για να ζήσει, ο Προμηθέας όμως, όπως λεν, σε λίγο δικάστηκε για κλοπή.

Λοιπόν, μια και ο άνθρωπος πήρε κι αυτός μερίδιο από τον κλήρο των θεών, πρώτα πρώτα αυτός μόνο απ' όλα τα ζωντανά, σαν συγγενής των θεών βέβαια, πίστεψε σε θεούς και άρχισε να χτίζει βωμούς και αγάλματα των θεών κατόπι με την αξιουσύνη του γρήγορα σχημάτισε γλώσσα και λέξεις, συνταιριάζοντας τις συλλαβές, και βρήκε τα ρούχα και τα παπούτσια και τα σκεπάσματα και τις τροφές που δίνει η γη. Μ' αυτά λοιπόν τα εφόδια οι άνθρωποι τον πρώτο καιρό ζούσαν σκόρπιοι, πολιτείες όμως δεν υπήρχαν. Έτσι τους αφάνιζαν τα θηρία, γιατί, όπου κι αν πήγαιναν, ήταν πιο δυνατά απ' αυτούς κι η βιοτεχνία τους τούς

βοηθούσε βέβαια σ' ό,τι χρειάζονταν για να βρουν την τροφή τους, όμως δεν μπορούσε να τους σώσει στον πόλεμο με τα θηρία· κι αιτία ήταν που δεν κάτεχαν ακόμη την πολιτική τέχνη, που ένα μέρος της είναι η τέχνη του πολέμου· τότε ένιωσαν την ανάγκη να συγκεντρώνονται και να χτίζουν πολιτείες, για να σωθούν. Όμως, όποτε συγκεντρώνονταν, αδικούσε ο ένας τον άλλο, μια και δεν είχαν την πολιτική τέχνη, κι έτσι πάλι σκορπίζονταν και τους έτρωγαν τα θηρία.

Τότε ο Δίας ανησύχησε μήπως χαθή η ράτσα μας από το πρόσωπο της γης και στέλνει τον Ερμή να φέρη στους ανθρώπους την αιδώ και τη δικαιοσύνη, για να δημιουργηθούν μονιασμένες πολιτείες και δεσμοί που να δένουν με φιλία τους ανθρώπους. Όμως ρωτά ο Ερμής τον Δία με ποιον τρόπο τέλος πάντων να δώσει στους ανθρώπους την αιδώ και την δικαιοσύνη: «Με ποιο τρόπο, όπως έχουν μοιραστή τα επαγγέλματα, έτσι να τις μοιράσω κι αυτές; Ξέρεις πώς έχουν μοιραστεί εκείνα: ένας γιατρός εξυπηρετεί πολύν κόσμο, το ίδιο και οι άλλοι τεχνίτες. Με τον ίδιο τρόπο να βάλω στους ανθρώπους και τη δικαιοσύνη και την αιδώ, ή να τις μοιράσω σ' όλους;» «Σε όλους», είπε ο Δίας, «και ο καθένας να έχει το μερίδιό του· γιατί πώς θα σταθούν πολιτείες, αν - όπως έγινε με τα άλλα επαγγέλματα - λίγοι έχουν μερίδιο απ' αυτές; Και βάλε ένα νόμο με τη σφραγίδα μου: όποιος είναι ανίκανος να κρατήσει το μερίδιό του στην αιδώ και τη δικαιοσύνη, να τον σκοτώνουν, γιατί είναι πανούκλα της πολιτείας».

Πλάτωνος *Πρωταγόρας*, 321d-322d (μετάφραση: Η. Σπυρόπουλος)

4. Πορεία του ανθρώπου προς τον πολιτισμό

ΘΗΣΕΑΣ: Όμοια συζήτηση έκαμα και με άλλους.
Οι δυστυχίες στον άνθρωπο, είπε κάποιος,
τις ευτυχίες τους ξεπερνούν· όχι, όχι·
το αντίθετο πιστεύω· λέω πως είναι
πιότερα τα καλά απ' τις συμφορές·
αλλιώς, ούτε θα υπήρχαμε στον κόσμο.
Δοξάζω το θεό, που, ενώ ήταν πρώτα
ζωώδικη η ζωή μας, μπερδεμένη,
τη ρύθμισε· και πρώτα έβαλ' εντός μας
το λογικό, μας έδωσε κατόπι
του νου μαντατοφόρο, ώστε των άλλων

τη φωνή ν' απεικάζουμε, τη γλώσσα:
για τροφή τον καρπό' κοντά σ' εκείνον
τις βρόχινες ουράνιες στάλες' τούτες
τα γεννήματα θρέφουνε της γης
και ποτίζουν κι εμάς τα σωθικά μας'
κοντά σ' αυτά μας έμαθε απ' την κάψα
του ηλιού να φυλαγόμαστε, στο κρύο
να στήνουμε οχυρά, και του πελάγου
να σκίζουμε το κύμα, ώστε για κάθε
που λείπει είτε στη μια ή στην άλλη χώρα
ανταλλαγές να γίνονται προϊόντων.
Κι όσα είναι σκοτεινά και δεν τα νιώθεις,
οι μάντηδες, ξετάζοντας τα σπλάχνα
ή τη φωτιά ή πουλιά, τα φανερώνουν.
Αφού ο θεός λοιπόν έχει αρματώσει
τη ζωή μας με τόσα, είναι μεγάλη
παραξενιά να λες πως δε σου φτάνουν.
Μα η σκέψη ορμά ψηλότερα απ' το θείο
και μ' αγέρωχο φρόνημα θαρρούμε
πως τάχα στη σοφία το ξεπερνούμε.

Ευριπίδου *Ίκέτιδες*, στ. 195-218 (μετάφραση: Θρ. Σταύρου)

III. Οι άγραφοι νόμοι - ο κώδικας ηθικής του Κρέοντα

1. Η απαγόρευση της ταφής του Αίαντα

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Τι τρέχει, φίλοι; από μακριά έχω ακούση
φωνές των Ατρείδων πάνω από τούτον
τον αντρείο νεκρό.

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Γιατί, Οδυσσέα,
δεν έχομε απ' αυτόν εδώ προλίγου
τις πιο χειρότερες βρισιές ακούσης;

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Τι βρισιές; γιατί εγώ το συχωρνά,
όταν κανείς ακούη να τον βρίζουν,
μ' άσκημα λόγια ναπαντά και κείνος.

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Άκουσε, ναι, βρισιές' γιατ' είχε κάμη
το ίδιο κι αυτός σε μένα.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Και τι τάχα
να σου έκαμε, που να μπορή να βλάψη;

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Είπε πως δε θεν' άφηνε να μείνη
άταφος ο νεκρός αυτός, μα πως
στο πείσμα το δικό μου θα τον θάψη.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Έχει λοιπόν το λεύτερο ένας φίλος
να σου πη την αλήθεια και να μένη
όχι λιγώτερο από πριν δικός σου;

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Μίλησε' γιατ' αλλιώς ανόητος θάμουν
αφού σε λογαριάζω εσένα απ' όλους
τους Αργείους τον πιο καλό μου φίλο.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Άκου λοιπόν' το νεκρό αυτόν, σ' ορκίζω
στόνομα των θεών, να μην τολμήσης
άταφο, έτσι ανελήτα, να τον ρίξης
κι ας μη σε παρασύρη η οργή να δείξης
τέτοιο μίσος, που να ποδοπατήσης
το δίκιο. Και για μένα ο πιο μεγάλος
εχθρός ήταν αυτός, απ' την ημέρα

που κέρδισα τάγματα του Αχιλλέα:
όμως και τέτοιος που ήτανε για μένα,
ποτέ μου εγώ δε θα τον πλήρωνα έτσι
που να μη λέω, πως καλύτερό του
κανέν' άλλο δεν είδα από μας όλους
που ήρθαμε εδώ, χώρια απ' τον Αχιλλέα.
Ωστε δε θάταν δίκιο έτσι από σένα
νάτιμαστή; γιατί καθόλου αυτόν,
μα των θεών θα πρόσβελνες τους νόμους.
Δεν είναι δίκιο, αφού πια ένας πεθάνη,
κακό να θέλεις να του κάμης, κι όταν
ακόμα τύχη να τον έχης σ' έχθρα.

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Εσύ, Οδυσσέα, παίρνεις έτσι τώρα
το μέρος αυτουνού, ενάντια σε μένα;

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Εγώ; που μισούσα τότε που ήταν
σωστό να τον μισώ.

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Λοιπόν δεν πρέπει,
πεθαμένον, και στα πόδια σου ακόμα
να τον πατήσης!

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Μην ευχαριστιέσαι
σ' ανάξια κέρδη, Ατρείδη.

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Δεν είναι όμως
εύκολο σ' έναν άρχοντα να δείχνη
ευσέβεια πάντα.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Μα εύκολο, νακούη
τους φίλους, όταν σωστά του λένε.

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Ο άνθρωπος ο σωστός πρέπει σ' εκείνους
πῶχουν την εξουσία να υπακούη.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Κρατήσου; και δικιά σου θα 'ναι η νίκη,
όταν υποχωρής σε φίλους.

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Σκέψου
σε τι άνθρωπο κάνεις αυτή τη χάρη.

- ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Εχθρός μου ήταν, μα μια φορά ήταν άντρας.
- ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Και τι θα κάμης; πεθαμένο εχθρό σου
λοιπόν θα σεβαστής;
- ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Γιατί για μένα
βαραίνει πιο πολύ η αξία από την έχθρα.
- ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Τέτοιοι άνθρωποι όμως άστατοι είναι πάντα.
- ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Βέβαια, πολλοί που σήμερα είναι φίλοι,
γίνονται εχθροί κατόπι.
- ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Θα δεχόσουν
εσύ λοιπόν να κάνης τέτοιους φίλους;
- ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Σκληρή καρδιά δε συνηθίζω εγώ
ποτέ μου να επαινώ.
- ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Δειλούς εμάς
σήμερα εσύ θα μας παρουσιάσης.
- ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Όχι, μα ανθρώπους πάγαπούν το δίκιο
μπρος σ' όλους τους Αργείους.
- ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Ωστε επιμένεις
λοιπόν ναφήσω το νεκρό να θάψουν;
- ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Βέβαια, γιατί κι εγώ κάποτε θάρθω
σ' αυτή τη θέση.
- ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Τα ίδια, αλήθεια, πάντα·
καθένας για τον εαυτό του κάνει
ό,τι κι αν κάνει.
- ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Βέβαια, για ποιον άλλον
είναι πιο φυσικό να κοπιάζω
παρά για εμέ τον ίδιο;
- ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Λοιπόν τότε
θα 'ναι η δουλειά δικιά σου, όχι δικιά μου.
- ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Όπως κι αν γίνη, εσύ δίκαιος θενά 'σαι.

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ: Όμως καλά να ξέρης, πως για σένα
θάκανα εγώ και πιο μεγάλη ακόμα
χάρη απ' αυτή, μα ετούτος και κει κάτω,
καθώς κι εδώ όταν ζούσε, θενά μου είναι
ο μεγαλύτερός μου εχθρός. Και τώρα
λεύτερος είσαι αυτό που θες να κάνης.

Σοφοκλέους Αΐας, στ. 1318-1373 (μετάφραση: Ι. Γρουπάρης)

2. Ο Πλάτων σχετικά με το γραπτό και άγραφο δίκαιο

ΑΘ: Ὅτι ταῦτ' ἔστιν πάντα, ὅσα νῦν
διεξερχόμεθα, τὰ καλούμενα ὑπὸ τῶν
πολλῶν ἄγραφα νόμιμα καὶ οὐδ' πα-
τρίους νόμους ἐπονομάζουσιν, οὐκ
ἄλλα ἐστὶν ἢ τὰ τοιαῦτα σύμπαντα.
καὶ ἔτι γε ὁ νυνδὴ λόγος ἡμῖν ἐπιχυ-
θείς, ὡς οὔτε νόμους δεῖ προσαγο-
ρεῦειν αὐτὰ οὔτε ἄρρητα ἔαν, εἴρη-
ται καλῶς δεσμοὶ γὰρ οὗτοι πάσης
εἰσὶν πολιτείας, μεταξὺ πάντων ὄ-
ντες τῶν ἐν γραμμασιν τεθέντων τε
καὶ κειμένων καὶ τῶν ἔτι θησομένων,
ἀτεχνῶς οἷον πάτρια καὶ παντάπα-
σιν ἀρχαῖα νόμιμα, ἃ καλῶς μὲν
τεθέντα καὶ ἐθισθέντα πάση σωτηρία
περικαλύψαντα ἔχει τοὺς τότε γρα-
φέντας νόμους, ἂν δ' ἐκτὸς τοῦ κα-
λοῦ βαίνει πλημμελῶς, οἷον τεκτόνων
ἐν οἰκοδομίαισιν ἐρείσματα ἐκ
μέσου ὑπορρέοντα, συμπίπτειν εἰς
ταῦτ' οὐ ποιεῖ τὰ σύμπαντα, κείσθαι
τε ἄλλα ὑφ' ἑτέρων, αὐτὰ τε καὶ τὰ
καλῶς ὕστερον ἐποικοδομηθέντα,
τῶν ἀρχαίων ὑποπεσόντων. ἃ δὴ
διανοομένους ἡμᾶς, ὦ Κλεινία, σοὶ

ΑΘ: Όλα ὅσα συζητάμε αὐτὴ τὴ στιγμὴ
εἶναι αὐτὸ που ὁ κόσμος ονομάζει
ἀγραφους νόμους, που δεν εἶναι τίποτα
περισσότερο ἀπὸ τοὺς πατροπαράδοτους
νόμους μας. Επιπλέον, τὸ συμπέρασμα
στο ὁποῖο καταλήξαμε πρὶν ἀπὸ λίγο,
ἦταν σωστό· ἀν καὶ δεν πρέπει νὰ τα
ονομάζουμε νόμους, δεν εἶναι δυνατό νὰ
μὴ τα ἀναφέρουμε καθόλου. Αποτελοῦν
τοὺς συνδετικὸς κρίκους ὁλόκληρου τοῦ
κοινωνικοῦ πλαισίου, οἱ ὁποῖοι ἐνώνουν
τοὺς ὑπάρχοντες γραπτὸς νόμους με
ὅσους πρόκειται νὰ γίνουν στο μέλλον.
Ενεργοῦν ὅπως τὰ προγονικὰ ἔθιμα που
ξεκινοῦν ἀπὸ πανάρχαιες ἐποχὲς κι εἶναι
τόσο σωστά θεσμοθετημένοι που, ἀν
εφαρμοστοῦν ὀρθά, θὰ προστατέψουν
καὶ θὰ προφυλάξουν με τὸν καλύτερο
τρόπο τοὺς ὑπάρχοντες νόμους. Ἀν ὅμως
ξεφύγουν ἀπὸ τὸ σωστὸ δρόμο, θὰ
μοιάζουν με τὰ εσωτερικὰ
υποστηρίγματα τῶν οἰκοδομῶν που
πέφτουν καὶ παρασύρουν μαζί τοὺς ὅλα
τὰ ἄλλα υποστηρίγματα, με ἀποτέλεσμα
νὰ καταρρεύσει τὸ κτίριο ὅσο καλά κι ἀν
εἶναι χτισμένο - μόνο καὶ μόνο γιατί
υποχώρησε ἡ βάση του. Βλέπεις λοιπὸν,
Κλεινία, ὅτι πρέπει νὰ δυναμώσουμε τὴν

δει τὴν πόλιν καινὴν οὕσαν πάντῃ
συνδεῖν, μήτε μέγα σμικρὸν παραλι-
πόντας εἰς δύναμιν ὅσα νόμους ἢ ἔθη
τις ἢ ἐπιτηδεύματα καλεῖ πᾶσι γὰρ
τοῖς τοιούτοις πόλις συνδεῖται, ἄνευ
δὲ ἀλλήλων ἐκάτερα τούτων οὐκ
ἔστιν νόμιμα, ὥστε οὐ χρὴ θαυμάζειν
ἐὰν ἡμῖν πολλὰ ἅμα καὶ σμικρὰ δο-
κούντων εἶναι νόμιμα ἢ καὶ ἔθι-
σματα ἐπιρρέοντα μακροτέρους ποιῆ
τοὺς νόμους.

Πλάτωνος *Νόμοι*, 793b-d (μετάφραση: Γ. Κουσουνέλος)

πόλη σου από όλες τις πλευρές όσο είναι
ακόμα νέα, χωρίς να παραλείψουμε
τίποτα, μικρό ή μεγάλο, απ' όσα
περιέχουν οι νόμοι, οι συνήθειες και τα
έθιμα. Με αυτά η πόλη γίνεται ισχυρή και
η σταθερότητά της εξαρτάται από τη
σχέση που υπάρχει μεταξύ τους. Δεν
πρέπει επομένως να παραξενευτούμε αν
δούμε πολλές ασήμαντες συνήθειες ή
έθιμα να έχουν κατακλύσει τη νομοθεσία
μας και να την κάνουν να φαίνεται
απέραντη.

3. Ο σεβασμός των άγραφων νόμων στην Αθήνα του 5ου αι. π.Χ.

ἀνεπαχθῶς δὲ τὰ ἴδια προσομιλοῦ-
ντες τὰ δημόσια διὰ δέος μάλιστα οὐ
παρανομοῦμεν, τῶν αἰεὶ ἐν ἀρχῇ
ὄντων ἀκροάσει καὶ τῶν νόμων, καὶ
μάλιστα αὐτῶν ὅσοι τε ἐπ' ὠφελίᾳ
τῶν ἀδικουμένων κεῖνται καὶ ὅσοι
ἄγραφοι ὄντες αἰσχύνῃν ὁμολογου-
μένην φέρουσιν.

Και ενώ στην ιδιωτική μας ζωή περνούμε
απειράχτα μεταξύ μας, σαν πολίτες είναι
πιο πολύ από εσωτερικό σεβασμό που δεν
παρανομούμε, στους άρχοντές μας κάθε
φορά πειθαρχικοί και στους νόμους, και
μάλιστα σε όσους από αυτούς έχουν γίνει
για να βοηθούν τους αδικημένους, και σε
όσους, και άγραφοι που είναι, όμως
φέρνουν ντροπή ομολογημένη.

Ο Περικλής στον *Επιτάφιο*, Θουκ. II, 37 (μετάφραση: Ι. Θ. Κακριδής)

4. Άγραφο δίκαιο και τυραννία

ΧΟΡΟΣ: Άμποτε να 'ναι πάντα μοίρα μου
νάχω την άγια Ευλάβεια σύντροφο
σ' όλα τα λόγια κι έργα,
που 'ναι θεμελιωμένα πάνω στους πανύψηλους
τους νόμους - νόμους γεννημένους
μες στον αιθέρα τούρανού
κι έχουν τον Όλυμπο μόνο πατέρα,

ουδέ η θνητή του ανθρώπου η φύση εγέννησε
κι ουδέποτε η αλησιμονιά θ' αποκοιμίση.
Θεός μεγάλος είναι μες σ' αυτούς,
που γερατειά ποτέ δε θα γνωρίση.

Η έπαρση τον γεννάει τον τύραννο,
η έπαρση, που αν μάταια παραφορτωθή
με πολλά που θε να 'ναι
παράκαιρα κι ασύφερα, σα θενά φτάση πια
στην πιο ψηλή κορφή, θα πέση
μες στον ορθόγκρεμο όλεθρο
απ' όπου δεν τον ωφελεί το πόδι νάβγη.
Μα κάθε αγώνα για της χώρας το καλό
το Θεό παρακαλώ ποτέ μην καταλύση,
κι εγώ ποτέ μου του Θεού
την προστασία δε θέλω παρατήση.

Μ' αν ένας με τα χέρια ή με τη γλώσσα του
το παραπαίρνη επάνω του, χωρίς
τη Δίκη να φοβάται, ουδέ τιμά
των θεών τις έδρες,
μοίρα κακιά ας τον βρη για την κακότυχη
την ξυπασιά του.

Σοφοκλέους *Οιδίπους Τύραννος*, στ. 863-888 (μετάφραση: Ι. Γρυπάρης)

IV. Μαθήματα δημοκρατίας

1. Ο Σοφοκλής στον *Οιδίποδα ἐπὶ Κολωνῶ*

[Ο Οιδίπους έχει καταφύγει ικέτης στην Αθήνα συνοδευόμενος από τις δυο κόρες του. Ο Κρέων θέλει να τον οδηγήσει βίαια στη Θήβα και ως μέσο πίεσης χρησιμοποιεί την απαγωγή των θυγατέρων του. Τότε φθάνει ο Θησέας, ο οποίος προστατεύει τον γέροντα ικέτη].

ΘΗΣΕΥΣ: Δεν τρέχει ευτύς, κι όσο πιο γρήγορα, ένας
από τους ακολούθους μου, να πάη
σε κείνους τους βωμούς και να βιάση
όλο το λαό, πεζούς κι αλογολάτες,
νάφήσουν τις θυσίες και να χυθούνε
στα τέσσερα, ακριβώς εκεί που σμίγουν
σ' έναν οι δυο πεζόδρομοι, μην τύχη
κι οι κόρες προσπεράσουνε και γίνω
περίγελο στον ξένο αυτό, αν θα μῆχαν
νικήση με τη δύναμη; Πετάξου
κι όπως πρόσταξα, ευτύς. Όσο για τούτον,
αν άφηνα να μ' έπαιρνε ο θυμός μου
που του άξιζε, δε θάβγαινε ποτέ του
γερός από τα χέρια μου· μα τώρα
με τους νόμους που μπήκ' εδώ να φέρη,
μ' αυτούς κι όχι άλλους θα κριθίη κι ο ίδιος.
Λοιπόν, μη φανταστής ποτέ πως θάβγης
απ' τη χώρα μου αυτή, αν πρώτα εκείνες
εδώ, μπροστά στα μάτια μου, δε φέρης
να τις αφήσης· γιατί φέρθηκες
όπως δεν ήταν άξιο ούτε για σένα
ούτε γι' αυτούς που σε γεννούσαν, ούτε
για την πατρίδα σου, που ενώ ήρθες μέσα
σε πόλη που όλο με το δίκιο πάει
και τίποτε δεν κάνει έξω απ' το νόμο,
εσύ αψηφόντας όσα εδώ έχουν κύρος,
ρίχνεσαι μέσα, αρπάζ ό,τι σ' αρέση
και το κάνεις δικό σου με τη βία.

Θα φαντάστηκες, φαίνεται, πως έρμη
από άντρες είναι η πόλη, ή καμιά σκλάβα,
και μένα για ένα τίποτα: αν και η Θήβα
κακό δε θα σ'ανάθρεψε, γιατί
δεν αγαπά να θρέφει άδικους άντρες,
ούτε θα σε παινούσε αν ήθε μάθη
πως ληστεύεις εμένα και τα θεία,
όταν άθλιους αρπάζ με βία ικέτες.
Όμως εγώ ποτέ μου, αν ήθελα έμπη
στη χώρα σου, κι ας είχα όλα τα δίκια,
δε θ'άρπαζα, δε θ'άπαιρνα κανένα
χωρίς την άδεια του άρχοντα, όποιος νάταν,
της χώρας, μα θα γνώριζα πώς πρέπει
να φέρονται ένας ξένος στους πολίτες.
Μα εσύ ντροπιάζεις ο ίδιος τη δική σου
την πόλη, που δεν τ'άξιζε κι ο χρόνος,
που απάνω σου πληθαίνει, δε σε κάνει
γέροντα μόνο, μα και δίχως κρίση.

Σοφοκλέους *Οιδίπους επί Κολωνώ*, στ. 897-931 (μετάφραση: Ι. Γρυπάρης)

2. Ο Ευριπίδης στις *Ίκέτιδες*

Ο ΘΗΒΑΙΟΣ ΚΗΡΥΚΑΣ

Ποιος είν' εδώ της χώρας ο μονάρχης;
Σε ποιον να πω το μήνυμα του Κρέοντα,
που αυτός τη χώρα κυβερνά του Κάδμου
από την ώρα που έξω εκεί στο κάστρο
ο Ετεοκλής το εφτάπυλο εσκοτώθη
από τον αδερφό του Πολυνείκη;

ΘΗΣΕΥΣ: Και πρώτα πρώτα, ξένε, άρχισες λάθος
το λόγο σου, αν ζητάς εδώ μονάρχη·
ελεύθερη είναι η πόλη μας, δεν είναι
στο χέρι ενός ο λαός, κυρίαρχος, δίνει
την αρχή σε πολίτες για ένα χρόνο·

προνόμιο δεν υπάρχει για τον πλούσιο·
δικαιώματα έχει τα ίδια και ο φτωχός.

ΚΗΡΥΚΑΣ: Ο λόγος σου ζαριά, που εμένα δίνει
την πρωτιά· γιατί η πόλη που με στέλνει
έχει έναν άντρα αφέντη, όχι τον όγλο·
δεν την αποκοιμίζει αυτή κανένας
με λόγια, κι έτσι για δικό του κέρδος
να τη γυρνά μια δώθε και μια κείθε·
την καλοπιάνει τούτος, τη γλυκαίνει
για μια στιγμή, και βλάβη ύστερα φέρνει,
μα με καινούριες ζαβολιές σκεπάζει
το πρώτο του λάθος και ξεφεύγει.
Πώς δα ο λαός, που ορθή δεν έχει κρίση,
ορθά μπορεί να κυβερνά την πόλη;
Δίνει ο καιρός τη μάθηση, όχι η βιάση.
Κι αν μόρφωση έχει ένας φτωχός ξωμάχος,
πώς να κοιτάζει τα κοινά, που η έγνοια
της βαριάς του δουλειάς δεν τον αφήνει;
Πικρό για τους αρχόντους, όταν ένας
φτωχός, που πρώτα τίποτα δεν ήταν,
τυλίξει το λαό με ρητορείες
και πάρει αυτός την εξουσία στα χέρια.

ΘΗΣΕΥΣ: Νόστιμος κράχτης και στη λίμα ατσίδας.
Εσύ άνοιξες τη μάχη αυτή με λόγια·
το μέρος σου είπες, άκουσε κι εμένα.
Απ' το μονάρχη πιο βαριά δεν είναι
συμφορά σε μια πόλη. Τέτοιο κράτος,
πρώτα, δεν έχει νόμους ίσους για όλους·
ένας κρατά στο χέρι του το νόμο
κι αφέντης είναι· ισότητα καμία.
Ενώ γραμμένοι νόμοι όταν υπάρχουν,
δικαιώματα ίσα έχουν φτωχοί και πλούσιοι.
Μπορεί ο φτωχός τον πλούσιο, αν τον προσβάλει,
να του απαντήσει με τον ίδιον τρόπο·
τρανούς νικά ο μικρός αν έχει δίκιο.

Τη λευτεριά ένας λόγος φανερώνει:
«Ποιος για την πόλη ωφέλιμη έχει γνώμη
και θέλει να τη φέρει εδώ στη μέση;»
Και λεύτερα ο καθείς μιλά ή σωπαίνει.
Ποια ισότητα είν' ανώτερη από τούτη;
Κι όπου ο λαός ο κύριος είναι, βλέπει
με χαρά του ν' ακμάζουν παλικάρια·
μα ο βασιλιάς μισεί ένα τέτοιο πράμα,
κι όπου έξυπνος κι αντρείος, τον ξεπαστρεύει,
γιατί τρέμει το θρόνο του μη χάσει.

Ευριπίδου *Ίκέτιδες*, στ. 399-446 (μετάφραση: Θρ. Σταύρου)

V. Η δύναμη του Έρωτα

1. Ο Έρωτας γενναιότερος από το Θεό Άρη

καὶ μὴν εἶς γε ἀνδρείαν Ἔρωτι οὐδὲ
Ἄρης ἀνθίσταται, οὐ γὰρ ἔχει Ἔρω-
τα Ἄρης, ἀλλ' Ἔρωσ Ἄρη - Ἀφροδί-
της, ὡς λόγος κρείττων δὲ ὁ ἔχων
τοῦ ἐχομένου τοῦ δ' ἀνδρειοτάτου
τῶν ἄλλων κρατῶν πάντων ἂν ἀν-
δρειότατος εἴη.

Και πάλιν εις την γενναιότητα με τον Έρωτα κι ο Άρης δεν μετριέται, αφού δεν κατέχει τον Έρωτα ο Άρης, αλλά τον Άρη ο Έρωσ - της Αφροδίτης, καθώς λέγουν. Δυνατότερος δε είναι του κατεχομένου ο κατέχων. Αφού λοιπόν νικά από τους άλλους τον γενναιότερον, γενναιότερος απ' όλους πρέπει να είναι.

Πλάτωνος Συμπόσιον, 196d (μετάφραση: Ι. Συκουτρής)

2. Ο Έρωτας κυβερνά θεούς και ανθρώπους

Ἔρωτι μὲν νυν ὅστις ἀντανίσταται
πύκτης ὅπως ἐς χεῖρας, οὐ καλῶς φρονεῖ.
οὗτος γὰρ ἄρχει καὶ θεῶν ὅπως θέλει,
κάμοῦ γε πῶς δ' οὐ χιτέρας οἴας γ' ἐμοῦ;

Στον έρωτα όποιος θέλει, σαν πυγμάχος, να του σταθή αντικρύ, δε θάχη γνώση· γιατ' αυτός κυβερνά, όπως του αρέσει, και τους θεούς και μένα και γιατί όχι κι όποιαν άλλη γυναίκα σαν κι εμένα

.....
μέγα τι σθένος ἅ Κύπρις ἐκφέρεται
νίκας αἰεί.
καὶ τὰ μὲν θεῶν
παρέβαν, καὶ ὅπως Κρονίδαν ἀπάτασεν
οὐ λέγω,
οὐδὲ τὸν ἔννευχον Ἄιδαν,
ἢ Ποσειδάωνα τινάκτορα γαίτας

.....
Αφάνταστ' είναι της νίκης η δύναμη που φανερώνει πάντα η Αφροδίτη. Αφήνω τους θεούς και πώς πλάνεψε τον Κρονίδη δε λέγω ουδέ τον Άδη το θεοσκότεινο ή Ποσειδώνα, της γης τον τινάχτορα.

Σοφοκλέους Τραχίνιαι, στ. 441-444 και 497-502 (μετάφραση: Ι. Γρυπάρης)

3. Η περισσή δύναμη της Κύπριδας

α) ἔρωτες ὑπὲρ μὲν ἄγαν

ἐλθόντες οὐκ εὐδοξίαν

οὐδ' ἀρετὰν παρέδωκαν

ἀνδράσιν εἰ δ' ἄλλις ἔλθοι

Κύπρις, οὐκ ἄλλα θεὸς εὐχάρις οὕτως.

μήποτ', ὃ δέσποιν' ἐπ' ἐμοὶ χρυσέων τόξεων εφεΐης

ἰμέρω χρίσασ' ἄφυκτον οἰστόν.

Ἐρωτα εσύ, με
περισσή όταν λαβώνεις δύναμη
μηδ' ὄνομα καλό από σε
μηδ' ἀρετή μπορεῖ να βγει
μα μετρημέν' αν πορευτεῖ
η Κύπριδα, ἄλλη σαν κι αυτή
θεά δεν ἔχει νοστιμιά.
Ω, Δέσποινά μου, ἀπάνω μου
με το χρυσό δοξάρι σου μη
οῤίξεις την αφεύγατη σαγίτα
πούχει την αιχμή
βαμμένη στην αποθυμιά.

Ευριπίδου *Μήδεια*, στ. 627-633 (μετάφραση: Π. Πρεβελάκης)

β) Ὡ παῖδες, ἦ τοι Κύπρις οὐ Κύπρις μόνον,

ἀλλ' ἐστὶ πάντων ὀνομάτων ἐπώνυμος.

Ἔστιν μὲν Ἄιδης, ἔστι δ' ἄφθιτος βία,

ἔστιν δὲ λύσσα μαινάς, ἔστι δ' ἕμερος

ἄκρατος, ἔστ' οἰμωγμός. Ἐν κείνῃ τὸ πᾶν,

σπουδαῖον, ἡσυχάϊον, ἐς βίαν ἄγον.

Ἐντήκεται γὰρ πλευμόνων ὄσοις ἔνι

ψυχῇ τίς οὔτι τῆσδε τῆς θεοῦ βορός;

Εἰσέρχεται μὲν ἰχθύων πλωτῶ γένει,

ἔνεστι δ' ἐν χέρσου τετρασκελεῖ γονῆ,

νομᾶ δ' ἐν οἰωνοῖσι τοῦκείνης πτέρων,

ἐν θηρσί, ἐν βροτοῖσιν, ἐν θεοῖς ἄνω.

Τίν' οὐ παλαίους' ἐς τρις ἐκβάλλει θεῶν

Εἴ μοι θέμις -θέμις δὲ τάληθῆ λέγειν-

Διὸς τυραννεῖ πλευμόνων ἄνευ δορός,

ἄνευ σιδήρου πάντα τοι συντέμνεται

Κύπρις τὰ θνητῶν καὶ θεῶν βουλευύματα.

Παιδιά, η Κύπριδα δεν λέγεται ἔτσι
μόνο,

ἀλλά της ταιριάζουν ὅλα τα ονόματα.

Θάνατος εἶναι αυτή και βία ἀνίκητη,

εἶναι τρέλα μανική, πόθος ἀτόφιος

κι οδυρμός. Μέσα της κλείνει καθετί,

ὅ,τι καλό και ἡσυχό, μα κι ὅ,τι στη βία

καταλήγει.

Αλήθεια, κυλάει αυτή στο αἶμα ὄλων
των πλασμάτων

που ἔχουν ψυχῆ: ποιος τάχα δεν ἔγινε
(κάποτε) βορά αυτής της θεάς;

Κυριεύει το γένος των ψαριῶν που
ζουν μες στο νερό,

βρίσκεται στη γενιά των τετράποδων
της στεριάς,

και το δικό της πέταγμα κυβερνά τα
φτερωτά,

τ' ἄγρια θηρία, τους ἀνθρώπους και
τους ἀθάνατους ψηλά.

Ποιον θεό δεν κερδίζει αυτή στην
πάλη;

Αν εἶναι αυτό σωστό - και το σωστό
εἶναι να λέει κανεῖς την ἀλήθεια -

Του ἴδιου του Δία διαφεντεύει αυτή
τα στήθη δίχως δόρυ και σίδερο.

Στην Κύπριδα μπροστά φαίνονται
ασήμαντες θεῶν κι ἀνθρώπων
αποφάσεις.

Σοφοκλέους *Fragm.* 941 Radt = 855 Nauck = 941 Pearson
(μετάφραση: Γ. Αθ. Πανούσης)

4. Ὕμνος στον Ἐρωτα

Ἐρωσ, Ἐρωσ, ὃ κατ' ὀμιμάτων
στάξεις πόθον, εἰσάγων γλυκεῖαν
ψυχᾶ χάριν οὓς ἐπιστρατεύση,
μή μοι ποτε σὺν κακῷ φανείης
μηδ' ἄρρυθμος ἔλθοις.
Οὔτε γὰρ πυρὸς οὔτ'
ἄστρον ὑπέρτερον βέλος,
οἷον τὸ τᾶς Ἀφροδίτας
ἦσιν ἐκ χειρῶν
Ἐρωσ ὁ Διδὸς παῖς.

Ἄλλως ἄλλως παρά τ' Ἀλφεῶ
Φοῖβου τ' ἐπὶ Πυθίοις τεράμνοις
βούταν φόνον Ἑλλάς αἶ' ἀέξει
Ἐρωτα δὲ τὸν τύραννον ἀνδρῶν,
τὸν τᾶς Ἀφροδίτας
φιλάτων θαλάμων
κληδοῦχον, οὐ σεβίζομεν,
πέρθοντα καὶ διὰ πάσας
ἰόντα συμφορᾶς
θνατοῖς, ὅταν ἔλθῃ.

Τὰν μὲν Οἰχαλία
πῶλον, ἄζυγα λέκτρων
ἄνανδρον τὸ πρὶν καὶ ἄνυμφον, οἴκων
ξεύξασ' ἀπ' Εὐρυσίων, δρομάδα
Ναῖδ' ὅπως τε Βάκχαν,
σὺν αἵματι, σὺν καπνῷ
φονίοις θ' ὑμεναίοις,
Ἀλκμήνας τόκῳ Κύπρις ἐξέδωκεν
ὦ τλάμων ὑμεναίων

Ὡ Θήβας ἱερὸν
τεῖχος, ὦ στόμα Δίρκας,

Ἐρωτα, Ἐρωτα, που στάξεις
ἀπ' τα μάτια τις λαχτάρεις,
κι ὅσους κυνηγήσης, μπάξεις
στην ψυχὴ τους γλυκές χάρες,
για κακό μη ῥθης ποτέ σου,
μηδ' ἀβάσταγος σε μένα.
Γιατί μήτε αστροπελέκι,
μήτε της φωτιάς ἡ πύρα
σαν τα βέλη καιν της Κύπρης,
που ἀπ' τα χέρια ρίχνει γύρα
ὁ Ἐρωτας, του Δία ἡ γέννα.

Μάταια στου Πυθία τα σπίτια,
μάταια στ' Αλφειοῦ το ρέμα
της Ελλάδας κάθε χώρα
των θυσιῶν αυξάνει το αἷμα·
μα τον ἔρωτα, του ἀνθρώπου
την τυράννια τη μεγάλη,
πούν' των ποθητῶν της Κύπρης
παλατιῶν ο κλειδοκράτης,
δεν τιμούμε, ἐνώ την πλάση
διαγουμίζει και σκορπά της
κάθε βάσανο, ως προβάλη.

Στην Οἰχαλία την ἀζευτη παρθένα
σε κρεβάτι /
κι ἀνύπαντρη ως τη μέρα εκείνη
κι ἀμαθη ἀπ' ἀντρα, ωσά Νεραΐδα
ἢ Βάκχη ωσάν τρεχάτη /
ἀπ' τα σπίτια του Ευρύτου ξεμακρύνει
και μεσ' αἱμάτων και καπνῶν τουφάνι,
με γάμο ἡ Ἀφροδίτη φονικό
στης Ἀλκμήνης παράδωσε το γιο.
Ὡ δύστηνη, τι γάμους ἔχεις κάνει!

Της Θήβας κάστρο ἐσύ ἱερό,
κ' ἐσύ της Δίρκης στόμα, /
μπορεῖ να γίνετε μαρτύροι

συνείποιτ' ἄν ἅ Κύπρις οἶος ἔρπει.
Βροντᾶ γὰρ ἀμφιπύρω τοκάδα
Διογόνοιο Βάκχου
νυμφευσάμεναν πότιμω
φονίω κατέκνασεν.
Δεινὰ γὰρ πάντ' ἐπιπνεῖν, μέλισσα δ'
οἷά τις πεπόταται.

.....

Σὺ τὰν θεῶν ἄκαμπτον φρένα
καὶ βροτῶν /
ἄγεις, Κύπρι σὺν δ'
ὁ ποικιλόπτερος ἀμφιβαλῶν
ὠκυτάτῳ πετρῶ
Ποτᾶται δ' ἐπὶ γαῖαν εὐάχητόν θ'
ἀλμυρὸν ἐπὶ πόντον.
Φλέγει δ', ᾧ μαινομένα κραδία
πανὸς ἐφορμάση
χρυσοφαῖς, φύσιν
ὄρεσκόων σκυλάκων
πελανίων θ' ὅσα τε γὰ τρέφει,
τὰν Ἄλιος αἰθόμενος δέρεται,
ἄνδρας τε συμπάντων δὲ
βασιλῆίδα τιμάν, Κύπρι,
τῶνδε μόνα κρατύνεις.

Ευριπίδου Ἰππόλυτος, στ. 524-564 και 1268-1282 (μετάφραση: Κ. Κόντος)

πὼς προχωράει ἡ Κύπριδα.
Και τὴ γεννήτρα ἀκόμα /
τοῦ Διόνυσου με κεραυνὸ ὄλο πύρη
τὴν πάντρεψε και με χαμὸ θανάτου
τὴν ἔλιωσε. Γιατί εἶναι φοβερὴ
σ' ὅλα να πνήη σαν ἀνεμος μ' ορμὴ
κι ως μέλισσα πετάει ἀπάνου κάτω.

.....

Τὴ γνώμη ἐσὺ τὴν ἀσειστη θεῶν
κι ἀνθρώπων ὅ,τι θες /
τὴν κάνεις, Κύπρη, και μαζί σου,
αφοῦ περιδιπλώσει τὴν με τὶς φτερούγες
τὶς γοργές, /
το πλουμιστόφτερο παιδί σου.
Πάνω ἀπ' τοῦ πόντου τοῦ βοερού τὴν
ἀλμη, πάνω / ἀπ' τὴ στεριά /
πετά· και σ' ὁποιανοῦ κολλήση
ὁ χρυσοφώτιστος πυρσός, τοῦ καίει
τὴν ξέτρελη καρδιά. /
Και καίει τῶν ἀγριμιῶν τὴ φύση
τοῦ πελάγου εἴτε τοῦ βουνοῦ, κι ὅσα
ἡ γῆ θρέφει κ' ἡ φωτιά /
τοῦ ἡλίου κυττά, και τοὺς ἀνθρώπους.
Και μόνη ἐσὺ πᾶ σ' ὅλα τούτα, ὦ Κύπρη,
τὴ βασι- / λικιά /
τιμὴ κρατάς σ' ὅλους τοὺς τόπους.

VI. Ο αδελφός είναι αναντικατάστατος

1. Η Γυναίκα του Ινταφρένη στον Ηρόδοτο

118. Ο Ινταφρένης τώρα, ένας από τους επτά άνδρες που είχαν επαναστατήσει κατά του Μάγου, ευθύς μετά την επανάσταση τα πράγματα το έφεραν να θανατωθεί επειδή έκανε πράξη προσβλητική, την ακόλουθη: θέλησε να μπει στα ανάκτορα για να κουβεντιάσει με τον βασιλιά· και πράγματι έτσι ήταν ο νόμος: αυτοί που είχαν κάνει την επανάσταση κατά του Μάγου να μπορούν να βλέπουν τον βασιλιά χωρίς να αναγγέλλονται, εκτός αν ο βασιλιάς τύχαινε να σμίγει εκείνη την ώρα με γυναίκα. Ο Ινταφρένης, λοιπόν, επικαλούμενος το δικαίωμά του να μην τον αναγγέλλει κανένας, αφού ήταν ένας από τους επτά, ήθελε να μπει αλλά ο φρουρός της πύλης και ο αγγελιαφόρος δεν τον άφηναν λέγοντάς του ότι ο βασιλιάς ήταν με γυναίκα. Ο Ινταφρένης, πάλι, νομίζοντας ότι του λένε ψέματα, κάνει το εξής: τραβάει το σπαθί του, τους κόβει αυτιά και μύτη, τα κάνει αριμαθιά στο χαλινάρι του αλόγου του, τους τα δένει γύρω στον λαϊμό και τους ξαποστέλνει.
119. Αυτοί πάνε και δείχνουν στον βασιλιά τι έπαθαν, και του λένε την αιτία. Ο Δαρείος πάλι, ανησυχώντας μήπως οι έξι είχαν κάνει τη δουλειά συνεννοημένοι μεταξύ τους, στέλνει και τους καλεί έναν έναν για να τους βολιδοσκοπήσει αν επιδοκιμάζουν αυτό που είχε γίνει. Και όταν βεβαιώθηκε πως ο Ινταφρένης δεν είχε ενεργήσει σε συνεννόηση με τους άλλους, ο Δαρείος συνέλαβε τον ίδιο, τους γιους του και όλους τους συγγενείς του, γιατί είχε πολλές υποψίες ότι ο Ινταφρένης μαζί με τους συγγενείς του συνωμοτούσαν για να κάνουν επανάσταση εναντίον του, και αφού τους συνέλαβε, τους έβαλε στη φυλακή για να τους θανατώσει. Η γυναίκα του Ινταφρένη τώρα πήγαινε συχνά στην πόρτα του βασιλιά και έκλαιγε και οδυρόταν, και επαναλαμβάνοντάς το αυτό συνέχεια έκανε το Δαρείο να τη λυπηθεί και να της στείλει αγγελιαφόρο και να της πει τα εξής: «Γυναίκα, ο βασιλιάς Δαρείος σου δίνει το δικαίωμα να σώσεις έναν από τους φυλακισμένους συγγενείς σου, όποιον απ' όλους θέλεις». Εκείνη σκέφτηκε λίγο και απάντησε ως εξής: «Αν πράγματι ο βασιλιάς μου χαρίζει τη ζωή ενός, τότε απ' όλους διαλέγω τον αδελφό μου». Το άκουσε αυτό ο Δαρείος, απόρησε με τα λόγια της και της έστειλε αγγελιαφόρο και της είπε: «Γυναίκα, σε ρωτάει ο βασιλιάς πώς σκέφτηκες να εγκαταλείψεις άνδρα και παιδιά, και να διαλέξεις να σωθεί ο αδελφός σου, που σου είναι και πιο ξένος απ' όσο τα παιδιά σου και λιγότερο αγαπητός απ' όσο ο άνδρας σου;» Τότε εκείνη

απάντησε με τούτα τα λόγια: «Βασιλιά μου, άνδρα θα βρω άλλον, αν θέλει ο θεός, και παιδιά θα κάνω άλλα, αν χάσω τούτα· μια όμως που ο πατέρας και η μητέρα μου δεν ζουν πια, άλλον αδελφό δεν γίνεται να κάνω. Έτσι σκέφτηκα, και είπα ό,τι είπα». Του Δαρείου λοιπόν του φάνηκαν σωστά τα λόγια της γυναίκας και της χάρισε και εκείνον που είχε ζητήσει αλλά και τον μεγαλύτερον από τους γιους της, επειδή τη συμπάθησε, ενώ όλους τους άλλους τους σκότωσε. Με τον τρόπο που είπα λοιπόν χάθηκε γρήγορα ένας από τους επτά.

Ηροδότου *Ιστορίαι*, ΙΙΙ, 118-119 (μετάφραση: Λ. Ζενάκου)

2. Ο μύθος του Μελεάγρου

Βλ. Ομήρου *Ιλιάδα*, Ι, 527-599

3. Το μικρό βλαχόπουλο

Πήραν του Κώστα τα παιδιά, του Γιάννη τη γυναίκα,
και του μικρού βλαχόπουλου πήραν την αδερφή του.
Ο Κώστας κάνει άλλα παιδιά, κι ο Γιάννης άλλη παίρνει,
μόν' το μικρό Βλαχόπουλο άλλη αδερφή δεν κάνει.

(απόσπασμα)

Από το *Homeric Researches*, by Johannes Th. Kakridis, Lund 1949, σσ. 152-164

4. Του γοφυριού της Άρτας

Βλ. *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Γ΄ Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1999, σ. 10.

VII. Σύγκρουση εγκόσμιας εξουσίας και υπερκόσμιας δύναμης

ὦ πλοῦτε καὶ τυραννὶ καὶ τέχνῃ τέχνης
ὑπερφέρουσα τῷ πολυζήλω βίῳ,
ὄσος παρ' ὑμῖν ὁ φθόνος φυλάσσεται,
εἰ τῆσδέ γ' ἀρχῆς οὕνεχ', ἦν ἔμοι πόλις
δωρητόν, οὐκ αἰτητόν, εἰσεχειρίσεν,
ταύτης Κρέων ὁ πιστός, οὐξ ἀρχῆς φίλος,
λάθρα μ' ὑπελθὼν ἐκβαλεῖν ἰμείρεται,
ὑφεῖς μάγον τοιόνδε μηχανορράφον,
δόλιον ἀγύρτην, ὅστις ἐν τοῖς κέρδεσιν
μόνοη δέδορκε, τὴν τέχνην δ' ἔφην τυφλός.
ἐπεὶ φέρ' εἶπέ, ποῦ σὺ μάντις εἶ σαφής;
πῶς οὐχ, ὅθ' ἡ ραψωδὸς ἐνθάδ' ἦν κύων,
ἠΰδα τι τοῖσδ' ἀστοῖσιν ἐκλυτήριον;
καίτοι τό γ' αἰνιγμ' οὐχὶ τοῦπιόντος ἦν
ἄνδρὸς διειπεῖν, ἀλλὰ μαντείας ἔδει
ἦν οὔτ' ἀπ' οἰωνῶν σὺ προυφάνης ἔχων
οὔτ' ἐκ θεῶν του γνωτόν ἀλλ' ἐγὼ μολῶν,
ὁ μηδὲν εἰδὼς Οἰδίπους, ἔπαυσά νιν,
γνώμη κυρήσας οὐδ' ἀπ' οἰωνῶν μαθῶν
ὄν δὴ σὺ πειρᾶς ἐκβαλεῖν, δοκῶν θρόνοις
παραστατήσιν τοῖς Κρεοντείοις πέλας.
κλαίων δοκεῖς μοι καὶ σὺ χῶ συνθεῖς τάδε
ἀγλατήσιν εἰ δὲ μὴ ἴδοκεῖς γέρον
εἶναι, παθὼν ἔγνωσ' ἂν οἷά περ φρονεῖς.

ὦ πλοῦτε καὶ ἐξουσία καὶ τέχνη ἀπ' ὅλες
ἀνώτερη τις τέχνης, πόσος φθόνος
στὴν πολυζήλευτη ζωὴ σας φυλάει,
ἀν γὰρ τὴ βασιλεία αὐτῆ, ποὺ ἡ χώρα
μου δώρησε χωρὶς νὰ τὴ ζητήσω,
ὁ Κρέοντας ὁ πιστός, ὁ ἐξ ἀρχῆς φίλος,
ζητᾶ κρυφογλιστρώντας ἀπὸ κάτω
νὰ με βγάλῃ ἀπ' αὐτὴν, κρυμμένους πίσω
ἀπὸ τέτοιο μηχανορράφο μάγο,
ἀγύρτη δολερὸ, ποὺ βλέπει μόνο
στο κέρδος, μα τυφλὸς στὴν τέχνη του εἶναι.
Γιατ' ἔλα πε μου, ποῦ μου φάνηκες
μάντις γνήσιος ἐσύ; πῶς ὅταν ἦταν
ἡ Σκύλα ἐδῶ ἡ χρησιμοτραγουδίστρα,
δὲν ἔλεες τότε τίποτε νὰ σώσης
τὴν πόλη αὐτῆ, ἀφοῦ ἦταν τὸ αἰνιγμὰ τῆς
ὄχι του καθενὸς νὰ το ἐξηγήσῃ,
ἀλλὰ μαντεία χρειάζονταν, ὅπου ὁμῶς
δὲ φάνηκες ἐσύ νὰ τὴν κατέχῃς
οὔτ' ἀπ' τοὺς θεοὺς, οὔτ' ἀπ' τοὺς οἰωνοὺς σου;
Κι ἦρθα ἐγὼ, ἐγὼ ὁ ἀνίδεος ὁ Οἰδίπους,
καὶ τὴν ἀποστομῶνω βρῖσκοντάς το
μὲ τὸ νοῦ κι ὄχι ἀπὸ οἰωνοὺς νὰ μάθω.
Κι αὐτόν ἐσύ ζητᾶς τώρα νὰ βγάλῃς
ἀπ' τὴν ἀρχή, μὲ τὴν ἰδέα πὼς θάσαι
στοὺ Κρέοντα τοὺς θρόνους παραστάτης.
Με κλάματα θαρρῶ πὼς θὰ πλερώσης
κι ἐσύ καὶ κείνος πόχει σχεδιάσῃ
αὐτόν τὸν καθαρό· κι ἀν δὲν φαινόσουν
ἔτσι γέρος, θὰ πάθαινες νὰ μάθῃς
ἄλλη φορὰ νὰ βάζῃ τέτοια ὁ νοῦς σου.

Σοφοκλέους Οἰδίπους Τύραννος, στ. 380-403 (μετάφραση: Ι. Γρυπάρης)